

Pòrtic

Sílvia Colomé

La divina Florència

**Passejos insòlits amb Dante, Leonardo,
Galileu i altres acompanyants il·lustres**

Sílvia Colomé

La divina Florència

Passejos insòlits amb Dante, Leonardo, Galileu
i altres acompanyants il·lustres

Pòrtic

Primera edició: juny del 2021

© Sílvia Colomé da Silva

Publicat originalment en castellà per Editorial Diéresis S.L.

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions, SLU, Pòrtic

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-494-7

Dipòsit legal: B. 7.876-2021

Mapes de les rutes: dtm+tagstudy / Editorial Diéresis

Fotocomposició: La Letra, S.L.

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra requereix l'autorització escrita de l'editor; la llei preveu sancions per als infractors.

Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra, podeu sol·licitar permís al Centro Español de Derechos Reprográficos, a través del portal www.conlicencia.com

o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Tots els drets reservats.

ÍNDEX

Conèixer Florència, més enllà de visitar-la	9
DANTE ALIGHIERI	11
GIOVANNI BOCCACCIO	33
PAOLO DAL POZZO TOSCANELLI	51
FILIPPO BRUNELLESCHI	69
LORENZO IL MAGNIFICO	89
SIMONETTA VESPUCCI	109
SANDRO BOTTICELLI	109
GIROLAMO SAVONAROLA	127
LEONARDO DA VINCI	143
LISA GHERARDINI	143
MICHELANGELO BUONARROTI	159
COSIMO I	179
GIORGIO VASARI	199
GALILEO GALILEI	217
ANNA MARIA LUISA DI MEDICI	235
ANTONIA MASANELLO	251

ÍNDEx

CARLO COLLODI	269
ORIANA FALLACI	287
Bibliografia	307

DANTE ALIGHIERI
Florència, 1265 - Ravenna, 1321

1. Església de Santa Margherita dei Cerchi (Via Santa Margherita)
2. Palazzo Vecchio (Piazza della Signoria)
3. Via della Ninna, 5
4. Il Bargello (Via del Proconsolo), 4
5. Orsanmichele (Via dell'Arte della Lana)
6. Il Vicolo del Panico
7. Via dell'Inferno
8. Cantonada Via degli Strozzi amb Via del Vecchietti
9. Piazza delle Pallottole

Florència no ha oblidat el seu Sommo Poeta i presumeix de la *Comèdia* que el va catapultar a la fama, l'obra cabdal de la literatura italiana, la primera de totes. Aquest orgull és evident arreu. No fa falta ni intuir-lo, està gravat perquè ningú no s'atreveixi a posar-lo en dubte. Façanes d'edificis, com si es tractessin de fulls de paper, reproduïxen versos de la gran obra dantesca pels carrers de la ciutat medieval. Fins i tot n'hi ha un que ha estat batejat amb el nom de Dante Alighieri. I no es tracta d'un de qualsevol escollit a l'atzar, sinó allà on la tradició situa la seva arribada al món en una data incerta de 1265.

Per tal de recuperar l'home que va enviar a l'exili, la ciutat fins i tot ha reconstruït la seva casa natal a la zona on se suposa que s'alçava, i que ara allotja un museu per acostar-nos al seu temps i la seva obra. Resulta molt més atractiu, però, respirar la seva eterna presència a peu de carrer, en els llocs on va viure sense pensar en la posteritat. Perquè Dante va ser molt més que un escriptor a la recerca de la transcendència. Va ser, per damunt de tot, un ciutadà compromès, un membre actiu de la política florentina, amb uns ideals que van provocar el seu desterrament a Ravenna, on va morir.

Fins i tot va participar en una batalla, la d'Arezzo, i en la presa del castell de Caprona contra els pisans. Alhora, però, el guerrer Dante es va interessar per la filosofia, sobretot després de la mort de la seva estimada Beatrice, la dona que va immortalitzar en els seus escrits i que sempre va impulsar el batec del seu cor.

Abans d'escriure la *Comèdia*, en la qual utilitza per primera vegada en la història de la literatura l'italià —propri del poble— en comptes del llatí —culte i refinat—, Dante va firmar altres obres, com *Vida nova*, i es va dedicar activament a la política. Fins i tot es va acabar convertint en un dels priors de la ciutat, per això sempre apareix representat amb el vestit vermell propi del càrrec. Però aquest vessant polític va ser, alhora, la seva dissort. Al Papa no li agradaven gaire les seves idees i va acabar desterrat a Ravenna. Lluny de la seva estimada ciutat, va escriure la seva obra mestra. No va obtenir mai el permís per tornar-hi.

El Sommo Poeta va viure vint anys enyorant Florència i tota una vida recordant Beatrice, la seva eterna estimada, el seu amor cortès, la musa que va inspirar els seus versos i qui, sens dubte, el va acabar rebent al paradís.

El santuari de l'amor

ESGLÉSIA DE SANTA MARGHERITA DEI CERCHI
(Via Santa Margherita)

Tenia només nou anys. Així ho recordava. I ella, vuit. La va veure a uns pocs passos de casa seva, propera a l'església de Santa Margherita dei Cerchi, segons va escriure ell mateix a l'inici de *Vida nova*. Amb el temps el petit temple s'ha con-

vertit en lloc de peregrinació per als romàntics que busquen reconèixer entre les seves quatre parets l'amor incondicional que Dante va professar a Beatrice, a qui va adorar i beatificar com si es tractés d'una deessa.

I allà continua ella. Una làpida al lateral esquerre en mostra el nom. És fàcil descobrir la seva sepultura, envoltada de cistells atapeïts de missatges romàntics escrits pels nombrosos visitants esporàdics, majoritàriament turistes.

L'església sembla estar consagrada a aquesta història d'amor, imatgeria inclosa. Una obra de la pintora prerafaelita Marie Spartali Stillman evoca una trobada de Dante i Beatrice just davant de l'església. No n'és l'únic exemple. Un altre quadre retrata el casament de Beatrice amb Simone dei Bardi. De fet, fins i tot podem llegir una placa amb els noms de tots els rectors de Santa Margherita, des del segle XIII fins als nostres dies. És a dir, ha quedat per a la posteritat el nom del clergue que va casar Beatrice i Dante, tot i que per separat, en aquest petit temple.

La ironia del destí no només ha volgut que tots dos es casessin al lloc de la seva primera i impactant trobada —el seu lloc—, sinó que també hi estigui enterrada la dona de Dante, Gemma di Manetto Donati. No és l'única persona vinculada als amants que descansa en aquest indret. La institutriu de Beatrice, Monna Tessa, reposa en una sepultura ubicada al lateral dret. Això sí, que ningú busqui aquí les restes del Sommo Poeta, ni tampoc al majestuós monument funerari de Santa Croce, on reposen els grans personatges de la ciutat. Dante no va tornar en vida i tampoc un cop mort. El seu cos es va quedar a Ravenna, encara que el seu esperit sempre va pertànyer, i encara persisteix, a Florència.

El rostre de la mort

PALAZZO VECCHIO

(Piazza della Signoria)

És impossible passejar per Florència sense anar a raure una vegada i una altra a la Piazza della Signoria i admirar el seu Palazzo Vecchio, el cor civil de la ciutat, l'actual seu de l'ajuntament. L'edifici acull moltes històries i s'hi poden fer visites temàtiques diverses, segons el que es vulgui descobrir.

En aquesta ocasió pugem unes escales que condueixen a les antigues cambres dels priors. I allà, en un passadís anomenat «l'Andito», trobem un dels rostres més coneguts de la literatura, que ara s'ha fet encara més famós gràcies a la pel·lícula *Inferno*, basada en la novel·la de Dan Brown. Efectivament, es tracta de Dante i, més concretament, de la seva màscara mortuòria. Tom Hanks, convertit en el professor Robert Langdon, la roba perquè l'ajudi a desxifrar un enigma. Que no s'espanti ningú. La màscara continua al seu lloc, a l'interior d'una moderna estructura de vidre que no fa gaire ha substituït l'antiga i petita vitrina de fusta que la va custodiar durant dècades; conseqüències, segurament, de l'èxit del llibre i de la pel·lícula, ja que fins i tot se n'ha renovat el cartell informatiu, que ara inclou una cita de la novel·la de Brown.

La presència de la màscara de Dante a la seu del govern de Florència, antic palau dels priors, té molt més sentit del que puguem imaginar. I és que el Sommo Poeta va exercir de prior de la ciutat, concretament durant el bimestre del 15 de juny al 14 d'agost de 1300. El palau va començar a construir-se mesos abans, el 1299, sota la batuta del gran artista de l'època, Arnolfo di Cambio. Es pot dir que Dante ni tan sols va

tenir temps de trepitjar-lo. El 1301, encara en plenes tasques de construcció, se'n va anar a Roma per negociar amb el Papa i ja no va poder tornar mai més.

La seva memòria, malgrat tot, persisteix, i la màscara n'és una bona prova, una peça digna d'una anàlisi en profunditat. Per començar, ni tan sols és mortuòria, és a dir que no està realitzada sobre el rostre mateix del difunt, encara que no es descarta que se n'hi fes una estant encara de cos present. Però sens dubte no va ser aquesta. Els darrers estudis apunten que es tracta d'una obra realitzada el 1483 per Pietro i Tullio Lombardo, partint, això sí, de l'efígie immortalitzada a la seva tomba de Ravenna, que sí que hauria tingut en compte la suposada màscara original.

Però aquesta rocambolesca història no acaba aquí. El rostre de Dante va continuar donant voltes i més voltes durant uns quants segles més. L'efígie es va convertir en un model a seguir pels escultors de Florència per la seva qualitat. A mitjan segle XVI se la situa en mans de Giambologna, representant del manierisme i autor de la cèlebre escultura *El rapte de les sabines*, instal·lada a la Loggia dei Lanzi.

La màscara va continuar la seva odissea. El següent company de viatge va ser un altre escultor, Pietro Tacca. El 1830, l'artista neoclàssic Lorenzo Bartolini la va donar al pintor anglès Seymour Kirkup, la vídua del qual, quan va morir, la va lliurar al senador italià Alessandro d'Ancona. Aquest, finalment, la va cedir a la ciutat a començaments del segle XX. Des d'aleshores roman al Palazzo Vecchio, per molt que Dan Brown la volgués fer desaparèixer, encara que fos per una bona causa.

L'església del lavabo

VIA DELLA NINNA, 5

En ciutats com Florència sembla que els antics edificis es resisteixen a morir del tot. Van deixant molles de pedra perquè les ments més inquietes puguin reconstruir-ne el passat i alimentar la seva història.

Un dels casos més curiosos és el de l'antiga església de San Pier Scheraggio, consagrada a inicis del primer mil·lenni i enderrocada uns cinc-cents anys més tard per obra i gràcia dels Mèdici. A qui es passegi pel carrer de la Ninna (en italià, cançó de bressol) li convé no adormir-se i fixar-se bé en unes esveltes columnes i uns arcs encastats al mur. Són les restes mudes del temple, que malgrat tot revelen la importància que va arribar a tenir durant la Florència medieval.

A més de la funció religiosa, la imponent església romànica va acollir reunions del Consell del Comú abans de la construcció i durant les obres del Palazzo Vecchio. Va ser aquí on Dante va realitzar les seves intervencions polítiques, com recorda una placa.

San Pier Scheraggio destacava també per la seva riquesa artística. Les parets interiors estaven recobertes de frescos, i era especialment venerada la Madonna della Ninna Nanna, pintada per Cimabue. Els florentins de l'època l'anomenaven així per la tendra imatge de la Mare de Déu adormint l'infant Jesús. D'aquí ve el nom del carrer, estret i perillós, que més valia travessar amb els ulls oberts com taronges.

Al segle xv es va decidir eixamplar la via, que correspon a un dels laterals del Palazzo Vecchio. L'església en va patir les conseqüències amb la demolició parcial d'una de les naus. Els Mèdici van acabar la feina al segle xvi, quan Cosimo I va

encarregar a Giorgio Vasari la construcció dels Uffizi per concentrar totes les oficines del gran ducat de la Toscana. Va desaparèixer una segona nau i la resta es va incorporar a l'interior de l'edifici renaixentista.

Encara se'n poden veure alguns vestigis dins del museu (si és que ens queden ànims després de tants Botticelli, Rafael, Filippo Lippi, Leonardo...). Cap rètol no indica on són, però resulta molt fàcil trobar-los. N'hi ha prou amb anar al lavabo de la planta baixa, on les últimes pedres del temple intenten mantenir la dignitat, amb algun sepulcre inclòs.

Fins i tot hi ha turistes que llancen monedes a les ruïnes mentre esperen el torn per entrar a l'excusat. Cap tradició no indica que portin sort, ni que garanteixin el retorn a Florència, ni tan sols que es tractin de les restes de l'església que va escoltar la veu de Dante. El destí de les almoines caritatives és tot un misteri... però no estaria gens malament que servissin per al caputxino matutí de les dones (i d'algun home) de fer feines que mantenen netes les restes de San Pier Scheraggio sense ni tan sols saber-ho.

La capella del desterrament

IL BARGELLO

(Via del Proconsolo, 4)

Passa algun cop. La caixa d'un regal pot ser tan preciosa com l'objecte que delicadament protegeix. El Museo Nazionale del Bargello, atapeït d'escultures mítiques com el sant Jordi de Donatello, és, sens dubte, un imprescindible de Florència. En aquest indret també observen el pas del temps altres obres del considerat primer escultor del Renaixement, com ara el

seu famós *David* de bronze o el *Marzocco*, el lleó que va passar a representar la ciutat, a més d'altres obres cèlebres de més artistes de renom.

Però no deixem que aquestes pedres precioses modelades a cops de cisell i de talent ens enlluernin massa, perquè val la pena apreciar el mateix palau que les acull. El Bargello, de mitjan segle XII, sempre ha estat vinculat amb el poder de Florència, sigui com a seu dels principals càrrecs civils de la ciutat o per administrar justícia i fins i tot per executar-la. De fet, fins al 1865 va funcionar com a presó.

Ja abans d'accedir-hi, la seva presència resulta imponent des del carrer, amb la torre medieval (encara més antiga) integrada en el conjunt i coneguda per alertar de perills i anunciar les execucions a mort. A l'interior impacta el pati amb l'escalinata, i no només pels escuts i les escultures que l'envolten. Una d'elles mostra un innocent nen pescador fet de bronze, obra de Vincenzo Gemito, que intenta alliberar un peix de l'ham que l'ofega. Sens dubte, no deixa de ser una bona metàfora d'aquest espai que va presenciar els horrors de la tortura i la mort i que va renéixer acollint, en comptes de condemnats, la més alta manifestació artística fruit de la sensibilitat humana.

Però l'horror i la bellesa ja conviuen en aquest lloc quan Florència administrava justícia amb l'estrappeda i altres artefactes igual de dolorosos. Els condemnats a mort passaven la seva darrera nit en una de les cambres més delicadament decorades del palau, la capella de la Magdalena. Giotto i els membres del seu taller van concloure la decoració de les parets el 1337 amb la representació de l'Infern i del Paradís. D'aquesta manera, els reus podien veure una imatge exacta d'on anirien a parar les seves ànimes.

Una restauració de mitjan segle XIX va permetre recupe-

rar els frescos atribuïts a Giotto, i no només això. Entre els personatges representats al Paradís figura l'home que tan bé el va descriure en la seva obra magna: pintat de perfil i vestit de vermell, apareix Dante subjectant la *Comèdia* entre les mans. Feia tan sols setze anys que el Sommo Poeta havia mort i la ciutat ja l'honorava enaltint-lo entre els seus fills més dignes. I no en un lloc qualsevol, sinó al mateix indret on va ser condemnat al desterrament. Una altra ironia del Bargello.

Durant molts anys, aquest retrat de Dante, que no presenta un nas tan corb com el de l'imaginari popular, va ser considerat el més antic de l'escriptor, fins que el 2005 unes obres al Palazzo dell'Arte dei Giudici e Notai (seu del gremi de jutges i notaris) van revelar el rostre del poeta, al costat de Boccaccio, també vestit de vermell i mostrant un llibre obert. El seu nas és encara menys prominent que l'anterior, però ja apuntava caràcter.

El retrat del palau de jutges i notaris apareix identificat com a Dante Alighieri. No n'hi ha cap mena de dubte, és ell. Fe notarial. Mentre que, al retrat del Paradís, pintat uns trenta anys abans, l'autenticitat se li suposa.

Les sospites, però, estan més que fonamentades. Giorgio Vasari va deixar constància a la seva extensa obra *Les vides dels més excel·lents pintors, escultors i arquitectes*, publicada el 1550, de la presència de Dante al Paradís del Bargello gràcies al pinzell de Giotto. El Sommo Poeta no hauria pogut tenir millor retratista. Encara que no hi hagi documentació que ho acrediti, la llegenda sempre ha ressaltat l'amistat que va unir els dos genis de la tardor medieval florentina. Si bevien junts vi de Chianti o si brindaven pels seus amors perduts, no es pot assegurar. Ara bé, resulta pràcticament inqüestionable que es van conèixer. Aquí rau la importància del possi-

ble retrat del Bargello, elaborat suposadament per Giotto i que va servir de model per a artistes posteriors. Fins i tot el del palau dels jutges i notaris se li assembla.

I no va ser l'únic retrat que el mestre de la pintura va dedicar al seu compare, tot i que cap més no ha sobreviscut al pas del temps, com per exemple el del Judici de la capella Scrovegni de Pàdua, on tots dos figurarien plegats a la tercera fila. Una llàstima per a l'art i per a la història. Això sí, Giotto s'hauria pres la llicència d'idealitzar el rostre de Dante; potser per això el seu nas no es correspon al de l'imaginari popular, molt més donat a exagerar virtuts i, sobretot, defectes.

El monument més florentí de Florència

ORSANMICHELE

(Via dell'Arte della Lana)

Si Dante es va poder dedicar a la política va ser perquè pertanyia a una de les arts majors de Florència, és a dir, els principals gremis de la ciutat. El 1295 es va inscriure a la dels metges i especiers, encara que havia fet estudis de filosofia i poc o gens sabia de cures. Com sempre, feta la llei, feta la trampa. Però sense les anomenades *arti* no hi hauria hagut política ni molts dels edificis ni serveis de la ciutat, que van impulsar i finançar per separat per demostrar el seu poder. Si ens hi fixem bé, en algunes façanes encara hi podem veure la seva empremta en forma d'escut.

Per entendre la importància de les arts, resulta imprescindible visitar una església que amb prou feines s'esmenta a les guies turístiques. No hi ha cues per entrar-hi i la majoria

de visitants solen deixar-la de banda, malgrat que es troba en ple centre de la ciutat. En canvi, per als florentins és tot un símbol d'identitat, l'essència del seu caràcter forjat en el Trecento medieval i que esclata en el Renaixement.

Parlem d'Orsanmichele. Encara que està dedicada a sant Miquel, l'església és en realitat un homenatge a les Corporazioni, l'agrupació laica composta per les set arts majors i les catorze de menors que controlaven tota l'activitat econòmica. La seva presència és tan significativa que les quatre façanes de l'edifici estan decorades amb les estàtues —encarregades respectivament a diferents artistes renaixentistes— dels sants patrons de cadascuna.

Les obres d'art exposades a peu de carrer ja no són les originals. Les autèntiques es troben majoritàriament al museu de l'església. Cal pujar unes escales per veure-les i admirar, de passada, una de les vistes més espectaculars de l'*skyline* de la ciutat. En aquesta sala, que era un antic graner —fins al segle XIV aquest era l'ús de l'edifici—, reposen obres no tan conegudes de Donatello, Ghiberti o Brunelleschi. Una curiositat: el famós sant Jordi de Donatello que es troba al Bargello era un d'aquests sants patrons, el dels constructors d'armadures.

Orsanmichele, més que un temple religiós, suposa una demostració del poder i de la societat que van elevar Florència. Les principals famílies formaven part d'algunes d'aquestes *arti*. La més important era la de la Calimala, que agrupava els comerciants dedicats a l'exportació, com els Pazzi, els Albizi o els Strozzi. Els Mèdici dominaven l'art del canvi, és a dir, les divises. Recordem que el florí, propi de la ciutat, era la gran moneda internacional de l'època.

Un altre lloc on acudien els membres de les vint-i-una *arti* que dominaven Florència era al Tribunale di Mercanzia,

creat el 1300, quan Dante era prior. Era on anaven a parlar els casos de litigi. Ara aquest edifici acull el museu Gucci, per a disgust de molts florentins amants de la seva història. Un apunt important: el jutge, en principi, era independent.

Cadascuna de les *arti* tenia una seu gremial, ubicada en palaus espectaculars o en antigues cases torre medievals, encara operatives, amb usos diversos (menys la del gremi de la seda). La mateixa església Orsanmichele es troba davant de l'edifici del gremi de la llana, que avui acull la seu de la Societat Dantesca Italiana. Un passadís elevat connecta els dos edificis, tan lligats en el temps i, evidentment, en l'espai.

Malgrat la importància social i econòmica de les Corporazioni, el seu record s'esvaeix entre tanta bellesa que atresora Florència. Prou feina té el visitant de no patir la síndrome de Stendhal, tal com li va passar a l'escriptor francès visitant Santa Croce. Per això, els mateixos florentins s'encarreguen de transmetre el que, per a ells, és un dels grans valors de la seva identitat. És el cas de l'escriptor i polític Piero Bargellini, antic alcalde de Florència, que el 1954 va escriure:

Orsanmichele è il monumento più fiorentino di Firenze.

Palazzo Vecchio è un palazzo pubblico, come hanno anche molte altre città.

Santa Maria del Fiore è una cattedrale, come hanno tutte le altre città.

Ma Orsanmichele c'è soltanto a Firenze.

Soltanto a Firenze poteva nascere un monumento come questo che fosse mezza chiesa e mezzo granaio; che servisse alla vita religiosa e alla vita civile, che esaltasse la fede e il lavoro...

Orsanmichele és el monument més florentí de Florència.
El Palazzo Vecchio és un palau públic, com tenen moltes
altres ciutats.

Santa Maria del Fiore és una catedral, com tenen totes les
altres ciutats.

Però Orsanmichele només existeix a Florència.

Només a Florència podria néixer un monument com aquest
que fos meitat església i meitat graner;
que servís per a la vida religiosa i la vida civil,
que exaltés la fe i el treball...

El carrer secret que no surt als mapes

IL VICOLO DEL PANICO

Per acostar-nos a la història del desterrament de Dante d'una manera divertida, podem anar al Vicolo del Panico, un carreró també anomenat dello Scandalo. Només hi ha un problema: no surt als mapes, tampoc al Google Maps. Qui vulgui, que en faci la prova, i qui la faci, que sàpiga que el carrer que apareix assenyalat, proper a la Via Pellicceria, és un d'homonim i no el que protagonitza aquesta història. Queda dit: no apareix als mapes.

Per arribar-hi, cal anar fins a la Via del Corso i aventurar-se per una obertura que es troba al número 49/r i que condueix fins al número 8 de la Via Alighieri. Es tracta d'un carreró tan tortuós com la seva pròpia història, que es remunta a l'edat mitjana, quan Florència estava dividida en dos bàndols que es disputaven el poder: els güelfs, partidaris del Papa, i els gibel·lins, que donaven suport al Sacre Imperi Romanogermànic.

En constant litigi i després de victòries alternes, a l'inici del segle XIV els güelfs van aconseguir imposar-se. Però els costums marquen i, habituats com estaven a les lluites de poder, ells mateixos es van dividir en dues faccions irreconciliables: els güelfs blancs, més propers al poble, i els negres, partidaris de les famílies nobles dirigits. Dante va formar part de tot aquest entramat polític com a membre destacat dels blancs, que demanaven més llibertat al Papa. Però al final es van imposar els negres, la qual cosa va acabar provocant la seva expulsió.

Tornem al carreró. Güelfs i gibel·lins vivien en barris diferents per evitar conflictes de veïnatge a causa de la política. Ara bé, després de la derrota dels partidaris del Sacre Imperi Romanogermànic, les dues faccions güelfes es van trobar residint l'una al costat de l'altra.

El cas més significatiu és el de les dues famílies que lideraven els dos bàndols: els Donati, membres de la classe dirigent florentina, i els Cerchi, propers al poble. Vivien porta per porta (la llei de Murphy ja funcionava a l'edat mitjana). No van ser els únics que es van trobar en aquestes circumstàncies, i això va provocar un augment de les agressions entre veïns aprofitant els murs compartits. El sistema consistia a foradar la paret per entrar a la casa de la família rival i cometre tota mena d'actes violents.

Per evitar que els Donati i els Cerchi s'enfrontessin contínuament, l'autoritat de la ciutat va decidir que passés l'aire entre les dues cases. Es van enderrocar les parets contigües per motius de seguretat i de l'espai guanyat en va néixer aquest carreró, que el poble, sempre savi, va batejar amb el nom d'*il vicolo dello scandalo* (el carreró de l'escàndol). La ciutat, mare de tots els seus ciutadans i ciutadanes, va decidir no airejar l'assumpte. D'aquí ve que el carrer encara es mantingui en secret.

El carrer de l'Infern

VIA DELL'INFERNO

Hi ha carrers que espanten, sigui pel seu aspecte, pel veïnatge d'establiments incòmodes o simplement pel nom que Déu els ha donat, a falta de conèixer la identitat completa, amb DNI inclòs, dels individus que ideaven aquestes denominacions criminals, pràcticament a perpetuïtat. Perquè, com passa amb les persones, aquests noms difícilment es canvien.

Florència compta amb un carrer que, irremeiablement, crida l'atenció del vianant. I si és temorós de Déu, que sens dubte no és el responsable d'aquest nom, fugirà com el dimoni de la creu. Es tracta de la Via dell'Inferno, un carreró estret amb un arc a l'entrada que ajuda a crear una atmosfera encara més tenebrosa perquè els passejants valents o inconscients entrin en situació. A la paret, completa l'escenografia un tabernacle buit amb un improvisat i inquietant Crist dibuixat.

Això no és tot, però. El carrer de la cantonada rep el nom de la Via del Purgatorio i, per acabar de quadrar el cercle, a continuació ve la Via del Limbo. El nomenclàtor d'aquesta zona veïna al Palazzo Strozzi pot semblar una broma de mal gust o un homenatge a la *Comèdia* de Dante. Però no es tracta ni d'una cosa ni de l'altra.

Segons els historiadors locals Piero Bargellini i Ennio Guarnieri, autors del llibre *Le Strade di Firenze*, aquests tres carrers que comparteixen noms tan peculiars també coincideixen en un altre aspecte: a l'edat mitjana cadascun acollia una casa de menjars (*osteria*).

Potser pel caràcter irònic típic dels florentins, encara no s'ha perdut del tot el costum de batejar les *osterie* amb noms

que emfatitzen que s'hi menja terriblement bé i que potencien les qualitats pecaminoses de les seves receptes. Aquest era el cas de les anomenades de l'Infern, el Purgatori i els Llimbs, que van acabar donant nom, per extensió, als seus propis carrers. No hi ha dubte que s'hi devia menjar de mil dimonis en totes tres.

Qui s'aventuri a passejar per aquest triangle diabòlic, sorprenentment tranquil i sense cap ànima en pena vagant, obtindrà com a regal la contemplació d'una de les obres de l'artista urbà Clet: un Crist dins d'un senyal de circulació que indica un carrer sense sortida a la Via del Purgatorio. Provocador, com a mínim. L'*street art* també és present a l'entrada de la Via dell'Inferno, amb un Dante amb ulleres d'immersió, plenament preparat per submergir-se a les profunditats de l'infern, com el que pateixen els veïns i les veïnes d'aquests carrers quan han de donar la seva adreça. I és que viure a l'infern per voluntat pròpia requereix molt de coratge.

El dimoni no es vesteix de Prada a Florència

CANTONADA VIA DEGLI STROZZI AMB
VIA DE' VECCHIETTI

L'infern té el seu propi carrer a Florència, però el dimoni no pot ser menys i es deixa veure amb tota impunitat a la façana del palau Vecchietti, cognom d'una antiga família florentina que Dante cita a la seva *Comèdia*. Per descobrir-lo, cal situar-se a la cantonada de la Via de' Vecchietti amb la Via degli Strozzi i aixecar la vista uns tres metres.

La figura, d'aspecte poc amistós i en posició de cavalcar, comparteix protagonisme amb una enorme botiga Dolce &

Gabbana situada als baixos del palau. La majoria dels viants es fixen més en els darrers models de la firma que llueixen als aparadors que en el pobre dimoni que observa l'anar i venir de la gent. L'escultura de bronze original, que es troba al Museo Bardini, és obra de Giambologna, l'artista flamenc que els Vecchietti van fer cridar per remodelar la seva residència i que acabaria treballant i morint a la ciutat.

La presència en aquest lloc del «Diavolino», com l'anomenen els florentins, no és casual. En realitat, fa referència a una llegenda de mitjan segle XIII, quan sant Pere Màrtir predicava pels carrers contra els *patarini*, uns clergues que denunciaven els excessos d'alguns capellans. Mentre pronunciava un dels seus mítings a la plaça del Mercato Vecchio (avui convertida en la plaça de la Repubblica), va aparèixer un violent cavall negre desbocat. Ningú no va posar en dubte que es tractava del diable en persona. Només un home sant com Pere de Verona (després sant Pere Màrtir) seria capaç de vèncer-lo: amb un senyal de la creu va aconseguir allunyar-lo de l'indret. La bèstia satànica va sortir cavalcant i va desaparèixer just a la cantonada on ara s'alça l'estàtua.

Una altra versió, sostinguda per molts historiadors de l'art, assegura que en realitat el dimoni és un sàtir que formava part d'un conjunt escultòric de Giambologna que es va anar dispersant. Aquesta figura, concretament, feia de porta-estendard de la comissió de festes del Mercato Vecchio.

Sigui com vulgui, l'olor de sofre ja ha desaparegut de la cantonada, però no la mirada atenta del dimoni. De fet, qui vulgui fer cas dels senyals trobarà un estop situat a la Via degli Strozzi, just abans de la cantonada. I un prohibit aparcar, a la Via de' Vecchietti, adverteix que convé no estar-s'hi ni un minut més. Fins i tot el mateix dimoni es va escapolir d'aquest lloc, encara que, ja com a estàtua, s'hagi allotjat a la

cantonada, testimoni privilegiat dels canvis de collecció de la botiga de Dolce & Gabbana. Potser fins i tot hi té algun descompte...

La pedra filosofal

PIAZZA DELLE PALLOTTOLE

Qualsevol objecte, per insignificant que ens sembli, pot amagar una història, o més d'una. És el cas d'una pedra poc atractiva que es troba al costat d'un edifici de la Piazza delle Pallottole. No té res d'especial, fins i tot avui dia pot semblar fora de lloc en un espai públic mínimament ordenat. Si ens hi acostem, però, podem llegir una placa amb la inscripció següent: «I vero sasso de Dante»; és a dir, la pedra autèntica de Dante.

En realitat, no és que hi hagués una roca que fos propietat de l'autor de la *Comèdia*. Segons explica la llegenda, Dante solia asseure-s'hi per observar l'evolució de les obres de la catedral; i això que encara no estava jubilat. De fet, els records fantasiejats del poble fins i tot apunten que el Sommo Poeta hi reposava per filosofar i perdre's en les seves pròpies reflexions.

I així devia trobar-se, absort, quan va ocórrer una de les seves anècdotes més celebrades, i que revela la seva memòria privilegiada. Un conegut va passar-li pel davant i li va preguntar: «Dante, què t'agrada menjar?». «Ou», va respondre. I aquí va acabar la conversa. Un any més tard, el mateix personatge el va trobar exactament en la mateixa posició i li va etzibar: «Com?». I l'escriptor va respondre: «Amb sal».

Com dirien els italians, *se non è vero, è ben trovato*. El cert

és que des d'aquesta plaça, que rep el nom d'un joc similar a la petanca, hi ha una bona vista de l'absis de la catedral. A més, els escultors van utilitzar aquest mateix espai per cisellar algunes de les ornamentacions de Santa Maria del Fiore. ¿El *sasso* de Dante podria ser una d'aquestes pedres que utilitzaven els artesans? Una altra especulació per alimentar la llegenda.

El pa de Florència és... diferent

Ja ho va dir Dante a la *Comèdia* quan parlava de l'exili: «Tu proverai sì como sa di sale lo pane altrui», que vindria a ser: «Provaràs el sabor salat del pa d'altres». Qui no ha tastat la fogassa tradicional florentina difícilment pot entendre aquesta frase.

La majoria de restaurants o *osterie*, per humils que siguin, ofereixen una bona ampolla d'oli d'oliva de la regió. No deixa de ser temptador tastar-lo mentre s'espera l'arribada del primer plat. Un tros de pa, un rajolí d'oli... i aquí arriba la sorpresa, sobretot per als que no han caigut a afegir-hi un generós polsim de sal (i fins i tot per als que ho han fet): el sabor resulta terriblement insípid. I no és estrany: el pa típic de Florència no porta sal.

Aquesta peculiaritat es deu al caràcter dels seus habitants, això no vol dir que no siguin salats. Al contrari, és una constatació més de la seva capacitat constant de superació, unida a una certa dosi d'orgull (que també els sol definir).

Primer de tot, convé posar-nos en antecedents i retrocedir fins a la llunyana edat mitjana, quan Florència i Pisa vivien constantment enfrontades. La tercera ciutat en discòrdia era Siena, però en aquesta història no hi pinta res. La rivalitat

entre les dues primeres ciutats encara és palpable. Però tornem a la qüestió que ens ocupa.

Pisa, amb el seu important port, dominava el negoci de la sal i, en un moment de litigi amb els florentins, va decidir tancar-los l'aixeta d'aquest bé tan preuat, la qual cosa recorda bastant algunes situacions actuals amb altres matèries primeres, com el petroli o el gas natural. Els florentins, amb la seva gallardia característica, van reaccionar de la millor manera possible. Si no hi ha sal, es deixa de salar.

Una altra teoria apunta a la classe dirigent florentina com a responsable de la falta d'aquest condiment en el pa. Encara durant l'edat mitjana, els governants de la ciutat haurien gravat tant l'impost de la sal que el poble va decidir prescindir-ne abans que pagar-ne un preu abusiu. Hi ha qui pretén veure, en canvi, una herència etrusca en aquesta peculiaritat, ja que altres llocs de la Toscana també elaboren aquest aliment bàsic sense sal.

Sigui quina sigui la raó, el pa sense sal, que els florentins anomenen *pane sciocco*, s'ha acabat convertint en un ingredient imprescindible del seu receptari gastronòmic; fins i tot hi ha nombroses receptes que n'aprofiten les restes endurides (cosa que succeeix aviat, a falta de sal). Una de les més conegudes és la *panzanella*. S'agafa pa sec, s'humiteja uns trenta segons i s'engruna. En un bol es barreja amb tomàquet, ceba, cogombre i alfàbrega ben trossets. El resultat es deixa a la nevera unes quantes hores. I ja està. Així de fàcil.

Un altre apunt curiós. El terme *sciocco* també s'utilitza com a sinònim d'estúpid, i això potser significa que els florentins no tenen un pèl de ximples i saben molt bé quan fan res d'inapropiat, encara que s'hi acostumin i ho perpetuïn en el temps.